

بازشناسی رویکرد دینی در زمینه اشتغال زنان در ایران: چالش‌ها، فرصت‌ها و الزامات سیاستی^۱

نادر مطیع حق‌شناس *

دکتری جمعیت‌شناسی، استادیار گروه اقتصاد جمعیت و سرمایه انسانی، موسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت
کشور، تهران، ایران

nader.haghshenas@psri.ac.ir

تاریخ پذیرش: [۹۸/۱۱/۲۱]

تاریخ دریافت: [۹۸/۷/۲۶]

چکیده

اشتغال زنان، همیشه از ابعاد گوناگون مورد بحث بوده است. ایجاد پارادوکس در زمینه اشتغال زنان، اندیشه‌وران حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و دینی را با پرسش‌هایی روبه رو کرده است. خط استدلال این مقاله این است که ببینیم رویکرد اسلام نسبت به اشتغال زنان چیست؟ موانع و چالش‌های فراروی مسأله اشتغال زنان در یک جامعه اسلامی کدام است؟ این پژوهش تلاش نموده به روش اسنادی و از نوع مطالعه اکتشافی، با مرور سیستماتیک مطالعات انجام شده در این زمینه و ملاحظات نظری برگرفته شده از دیدگاه اسلام، به تحلیل وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان با تأکید بر انطباق آن بر آموزه‌های اصیل دینی در کشور اسلامی ایران پردازد که هدف اصلی آن را شکل می‌دهد. یافته‌ها نشان داد دین اسلام با اینکه اصل استقلال اقتصادی را برای زنان قائل شده، یعنی زنان هم مالک کار و تولید خود بوده و هم هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر اقتصاد خانواده ندارند، اما در شرایط واگذاری کار به زنان در اسلام، مصلحت جامعه، خانواده و شرایط و مسائل فردی را هم مدنظر داشته، که این محدودیت‌هایی را برای کار زنان بوجود می‌آورد. شواهد جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد میزان مشارکت اقتصادی زنان از ۱۲/۹۳ درصد در سرشماری ۱۳۵۵ به ۱۶ درصد در سرشماری ۱۳۹۵ افزایش یافته که مبین تغییر و تکامل مشارکت زنان در اقتصاد اسلامی، تغییر هویت فردی و اجتماعی آنان است. افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان زن در دوره‌های آموزش عالی، افزایش اشتغال زنان در بخش‌های مختلف اقتصادی و افزایش میزان فعالیت زنان در بخش‌های مدیریتی نسبت به دهه‌های گذشته حکایت از رشد قابل توجهی دارد. با این وجود، عدم فرصت و امکانات برابر با مردان در یافتن شغل، سطح دستمزد پایین‌تر نسبت به مردان و میزان بیکاری زنان به‌ویژه در سطوح آموزش عالی، وجود برخی محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی برای اشتغال زنان، طرز تلقی و نگرش نادرست جامعه نسبت به شایستگی زنان در مشاغل مختلف، گسترش نابرابری جنسیتی در دسترسی به منابع و به دنبال آن افزایش آسیب‌ها به لحاظ عدم آمادگی و پذیرش جامعه از بعد امنیت اجتماعی برای زنان در عرصه فعالیت اقتصادی، از مهم‌ترین دغدغه‌ها و چالش‌های اساسی اشتغال زنان در کشور اسلامی ایران است.

واژه‌های کلیدی: دین اسلام، اشتغال زنان، فرصت‌ها و الزامات سیاستی

۱. این مقاله برگرفته شده از بخشی از طرح تدوین کارنامه زنان پس از پیروزی انقلاب اسلامی است که توسط نویسنده مقاله به عنوان مدیر بخش اقتصادی طرح با حمایت مرکز امور زنان و خانواده در سال ۸۹ انجام شده بود.

طرح مسئله

یکی از عوامل تعیین کننده توسعه هر کشور، منابع انسانی آن است. منابع انسانی پایه اصلی ثروت ملت‌ها را تشکیل می‌دهند. از این جهت، بهره‌برداری کامل از منابع انسانی هر کشور باید به‌عنوان یکی از هدف‌های راهبردی توسعه در نظر گرفته شود. زنان حدود نیمی از جمعیت کشور و بخش مهمی از جمعیت فعال اقتصادی هستند که می‌توانند سهم به‌سزائی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور ایفاء کنند. کم یا زیاد، کوچک یا بزرگ بودن سهم زنان در بازار کار کشور نیز در عرضه نیروی انسانی نقش مهمی دارد. شرکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی از آغاز پیدایش بشر واقعیتی انکارناپذیر بوده و از زمان‌های گذشته، زنان سهم عمده‌ای در تولید ملی داشته‌اند.

اشتغال زنان، همیشه از ابعاد گوناگون مورد بحث بوده است. در عرصه اقتصادی، عدم فرصت و امکانات برابر با مردان در یافتن شغل، سطح دستمزد پایین‌تر نسبت به مردان و میزان بیکاری زنان به ویژه در سطوح آموزش عالی و به دنبال آن افزایش آسیب‌ها به لحاظ عدم آمادگی و پذیرش جامعه از بعد امنیت اجتماعی برای زنان از مهم‌ترین دغدغه‌ها و چالش‌های اساسی اشتغال زنان در یک جامعه اسلامی بوده و تاکنون نیز تداوم داشته است.

از دید اسلام، ارزش‌های اصیل دینی، بخش عمده وظیفه حفظ ارکان خانواده و تربیت فرزندان را برعهده زنان قرار داده است (العبدلخانی و بحرینی، ۱۳۹۴). از دید جنسیتی، شرایط جسمی، وضعیت دوران بارداری، وضع حمل و دوران پس از آن و نیز ایام خاص شیردهی به فرزند و اموری مانند آن، الزام‌های خاصی را به دنبال دارد که همیشه اشتغال زنان در خارج از خانه با حفظ ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی، حفظ ارکان خانواده، انجام وظیفه مادری و همسری سازگار نیست (سلیمانی، ۱۳۹۰). به همین جهت برخی بر این باور هستند که اشتغال زنان در خارج از خانه، جامعه را با مشکل‌های عدیده‌ای روبه‌رو کرده است (ساروخانی، ۱۳۷۰). از سوی دیگر، شناخت زمینه‌های تاریخی تحولات ساختار جمعیتی کشور از دهه ۶۰ تا کنون و افزایش میزان مشارکت اقتصادی زنان در چهل سال اخیر از ۱۲/۹۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۶ درصد در سال ۱۳۹۵، که منجر به افزایش عرضه نیروی کار زنان در کشور شده، نقش زنان را در فرصت جمعیتی کشور برجسته نموده است. به دنبال آن، ما افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان زن در دوره‌های آموزش عالی، افزایش اشتغال زنان در بخش‌های مختلف اقتصادی و افزایش میزان فعالیت زنان در بخش‌های مدیریتی نسبت به دهه‌های گذشته را شاهد هستیم (میرزایی و مطیع حق شناس، ۱۳۹۷). مطالعات انجام شده در سطح ملی نیز نشان می‌دهند که توسعه اقتصادی، اجتماعی، گسترش آموزش، شهرنشینی و به‌طور کلی تحولاتی که در جوامع امروزی واقع شده، منجر به دگرگونی کار زنان و نقش آنان در جامعه گردیده است (کاظمی پور، ۱۳۸۵). این تحولات به‌عنوان عوامل پیشران و نقاط قوت مشارکت اقتصادی زنان در کشور مطرح شده‌اند. ایجاد پارادوکس در این زمینه، اندیشه‌وران حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و دینی را با پرسش‌هایی روبه‌رو کرده است. برای پاسخ به این تناقض، این مقاله تلاش کرده از آراء امام راحل علیه السلام در این زمینه استفاده کند.

خط استدلال این مقاله این است که ببینیم رویکرد اسلام نسبت به اشتغال زنان چیست؟ موانع و چالش‌های فراروی مسأله اشتغال زنان در یک جامعه اسلامی کدام است؟ لذا بررسی ابعاد علمی این مسئله و چالش‌های فراروی آن، هم از حیث علمی و هم از لحاظ سیاستی حائز اهمیت است. این پژوهش تلاش نموده تا با مرور سیستماتیک مطالعات انجام شده در این زمینه و ملاحظات نظری برگرفته شده از دیدگاه اسلام، به تحلیل وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان در عرصه اجتماع با تأکید بر انطباق آن بر آموزه‌های اصیل دینی بپردازد که هدف اصلی آن را مشخص می‌کند. آنچه این مطالعه را از سایر تحقیقات متمایز می‌کند تأکید بر تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای اشتغال زنان در کشور است.

ملاحظات روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق این مطالعه اسنادی و از نوع متوالی اکتشافی بوده و از تکنیک مرور سیستماتیک استفاده شده است. در بخش روش، با در نظر گرفتن چند معیار اساسی و طی چند مرحله، بیش از ۵۰ مطالعه از مناسب‌ترین و جامع‌ترین تحقیقاتی که به روشنی مسئله اشتغال زنان از دیدگاه اسلام را مورد بررسی قرار داده‌اند، انتخاب و مورد پایش و تحلیل قرار گرفتند. در این مطالعه، برای استخراج شاخص‌ها و زیر شاخص‌های مرتبط با این حوزه، از نظر مشورتی ۷ نفر از متخصصان، اساتید و صاحب‌نظران در رشته‌های اقتصاد، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، جمعیت‌شناسی، مدیریت، آینده‌پژوهی و زنان استفاده شد. جلسه‌ها در قالب میزگرد تخصصی تشکیل شد که مسئله اعتبارسنجی و پایایی شاخص‌ها را تأیید می‌کند.

در این میزگردها، برای تدوین چارچوب مفهومی و تحلیلی موضوع، شاخص‌های استخراج شده از ملاحظات تجربی و نظری در شش دسته شاخص اصلی طبقه‌بندی و زیر شاخص‌های مربوط به آنها مورد بررسی قرار گرفتند. این شاخص‌ها شامل شاخص‌های مربوط به سنجش سطح اشتغال زنان در جامعه، شاخص‌های مربوط به شناسایی نقش زنان در مدیریت و توسعه اقتصادی، شاخص‌های مربوط به تحلیل وضعیت رفاه و تأمین اجتماعی زنان، شاخص‌های مربوط به تحلیل وضعیت اقتصاد خانواده، شاخص‌های مربوط به سنجش تناسب اشتغال با ویژگی‌های ذاتی، روحی و روانی زن و شاخص‌های مربوط به سنجش تناسب اشتغال با حدود شرع و اسلام هستند. سپس ارتباط مبانی نظری و شاخص‌ها و زیر شاخص‌های جایگاه اقتصادی زنان شناسایی و مورد به مورد بررسی شد. در مرحله بعد، وضعیت کلی اقتصادی زنان در گذشته، وضع موجود و آینده‌نگری آن تا افق ۱۴۰۴ کشور ترسیم شد. در بخش کمی، برای تحلیل آماری وضعیت اقتصادی زنان از نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس کشور مرکز آمار ایران (۹۵-۱۳۳۵) استفاده شد. در نهایت پایش وضعیت موجود و تعیین وضع مطلوب اقتصادی و معیشتی زنان بر اساس مدل استراتژیک و تدوین استراتژی‌ها و برنامه‌های عملیاتی و کاربردی در این زمینه با مشورت صاحب‌نظران این موضوع انجام شد.

ملاحظات تجربی و نظری پژوهش

۱- دیدگاه اسلام در خصوص اشتغال زنان

با ظهور اسلام، کرامت انسانی زن احیاء شد و زن در کنار مرد به‌عنوان نیمی از پیکره حیات بشری مطرح گردید. اسلام دخترکشی را ممنوع کرد و به جامعه آموخت که به دختران احترام بگذارند. دین اسلام به هنگام پیدایش، برخی امور را که در جاهلیت بدان عمل می‌شد، پذیرفت و بعضی را اصلاح کرده، برخی دیگر را از بین برد و قوانین جدیدی را برای سامان‌دهی زندگی مسلمانان در اجتماع نوظهور امت اسلام، وضع کرد. قرآن کریم کسب و تلاش اقتصادی زنان و مردان را تأیید کرده و مالکیت آنان را برآن مترتب ساخته است. در اسلام به سه نکته اساسی در مورد شرایط اشتغال زنان اشاره شده است که عبارتند از:

الف- مصلحت جامعه: در واگذاری شغل به زنان باید دقت کرد که چه پیامدهایی در جامعه خواهد داشت. آیا تأثیر مثبت و مفیدی دارد و به حرکت جامعه به سوی پیشرفت کمک می‌کند و یا تأثیر منفی و مخربی خواهد داشت و موجب رکود و تزلزل اخلاقی در جامعه خواهد شد.

ب- مصلحت خانواده: از آنجا که قداست و استواری خانواده در جامعه اسلامی بسیار با ارزش و مهم می‌باشد و باید از آن پاسداری کرد، اشتغال زنان و مادران در خارج از خانه نیز باید در راستای تحقق این اصل قرار گیرد نه این که باعث تزلزل خانواده گردد، که اگر چنین شود، اشتغال زن با اشکال روبرو است.

ج- شرایط و مسائل فردی: در واگذاری شغل به زنان باید به مصالح شخصی او نیز توجه شود که آیا زن با انتخاب این شغل توانایی انجام آن را دارد یا خیر؟ آیا با این شغل رشد می‌یابد یا دچار عقب ماندگی می‌شود؟ آیا این شغل با توانمندی‌ها و قابلیت‌های او

سازگار است یا خیر؟ در مجموع اگر این سه نکته مورد توجه واقع شود، اشتغال زنان در جامعه نه تنها مشکلی را ایجاد نمی‌کند بلکه منفعت جامعه را بیشتر خواهد کرد.

نکته اصلی در فرهنگ اشتغال زنان، از منظر اسلام، حفظ جایگاه و منزلت زن است و این امر باید در اشتغال زنان لحاظ گردد. در تفکر اسلامی، حفظ و گسترش نهاد خانواده بر پایه ویژگی‌های فطری و طبیعی زن و مرد، اولویت و اهمیت خاصی دارد و در کنار آن، بر امکان اشتغال و استقلال مالی زنان تأکید شده است. اسلام اشتغال را برای زن هدف نمی‌داند، بلکه آن را در خدمت خانواده و رفاه و آسایش آن می‌پذیرد و اشتغال را به‌عنوان یکی از راه‌های افزایش قابلیت و شکوفایی استعداد زنان و در جهت تعالی و کمال آنان می‌پذیرد (صحیفه امام، ۱۳۷۸). نگاهی به دیدگاه اسلام درباره اقتصاد خانواده نشان می‌دهد که زنان این حق را دارند که در مقابل کاری که در خانه انجام می‌دهند و حتی شیردادن نوزاد درخواست دستمزد کنند. این امر تأکید و تأییدی است بر این امر که زنان نیاز به شغل و استقلال اقتصادی دارند (زراءنژاد و منتظر حجت، ۱۳۸۴).

۲- دیدگاه امام خمینی علیه السلام در خصوص اشتغال زنان

حضرت امام، زن را در انتخاب شغل و کار کردن و کسب مال حلال آزاد می‌داند. از غرب بالاتر است این مسائلی که برای زن‌ها ما قائل هستیم. تمام معاملاتشان به اختیار خودشان هست و آزاد هستند، اختیار شغل را آزاد هستند. ایشان زنان را دعوت می‌کنند تا دوشادوش مردان به ترمیم خرابی‌ها و سازندگی بپردازند. زنان شیردل و متعهد، هم‌دوش مردان عزیز به ساختن ایران عزیز پرداخته، چنانکه به ساختن خود در علم و فرهنگ پرداخته‌اند. در جایی که عزت و سربلندی اسلام و کشور مطرح می‌شود، امام حضور زنان را در صحنه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، واجب و تکلیف شرعی می‌داند. وقتی به حسب واقع جمهوری اسلامی می‌شود که شما خانم‌ها به وظیفه‌تان عمل کنید و آقایان هم به وظیفه‌شان و همه ما خودمان را وظیفه‌دار و مکلف بدانیم. ایشان تأکید می‌نمایند که امروز باید خانم‌ها به وظایف اجتماعی و وظایف دینی خودشان عمل بکنند و عفت عمومی را حفظ بکنند و روی آن عفت عمومی، کارهای اجتماعی و سیاسی را انجام بدهند که شرط اصلی، پرهیز از شیء‌وارگی زن و رعایت حدود شرع و علت حضور، انجام تکلیف و وظیفه است. هدف از فعالیت‌های اقتصادی زنان اگرچه به‌عنوان یک هدف جزئی و مرحله‌ای می‌تواند بالا بردن سطح بهره‌وری مادی و اقتصادی باشد، لیکن همین انگیزه و هدف اقتصادی بایستی در راستای اهداف سیاسی- فرهنگی جامعه و نظام اسلامی در مقولاتی مانند بسط عدالت اجتماعی، رشد و بالندگی، تأمین رفاه عمومی، گسترش فرهنگ و دانش انسانی، توسعه اخلاق و معنویت انسانی باشد (سیمای زن در کلام امام خمینی، ۱۳۷۴).

۳- دیدگاه مقام معظم رهبری در خصوص اشتغال زنان

رهبری در زمینه اشتغال زن معتقدند ما در مورد مساله زن از یک سو و مسئله دانش و تخصص از سوی دیگر و مسئله خدمت به افراد بشر هم از جانب دیگر، به نام اسلام ادعاهایی داریم. ادعاهای ما در چارچوب اسلام است. ما معتقدیم زنان در هر جامعه سالم بشری قادرند و می‌باید فرصت پیدا کنند که در حد سهم خود تلاش و مسابقه خویش را در پیشرفت‌های علمی و اجتماعی و سازندگی و اداره این جهان به‌عهده بگیرند. از این جهت میان زن و مرد هیچ تفاوتی نیست. هدف از آفرینش هر فرد انسانی، رسیدن به کمال بشری و بهره بردن از بیشترین فضایی که یک انسان می‌تواند به آن فضایل آراسته بشود و فرقی هم بین زن و مرد نیست. زنان در اسلام با حفظ بنیان خانواده می‌توانند به همه عناوینی که مردان دست می‌یابند جز در موارد استثنایی و محدود از جمله قضاوت دست یابند. اسلام از بانوان می‌خواهد تا کوشش کنند بنیان خانواده مستحکم بماند. زنان می‌توانند به عنوان سلحشور و مجاهد فی سبیل الله به جامعه وارد شوند و تمام این تلاش‌ها مباح و مطلوب است به شرط آن که خانواده به عنوان عنصر اصلی اجتماع متلاشی نشود. اسلام با کار کردن زنان نه تنها موافق است، بلکه تا آنجایی که با شغل اساسی او که مهم‌ترین شغل اوست، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده، مزاحم نباشد شاید لازم هم می‌داند. یک کشور نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد اما این کار

باید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات نداشته باشد، باید زن را تذلیل نکند و زن را وادار به تواضع و خضوع نکند (محمدی صیفار، ۱۳۸۵).

۴- دیدگاه شهید مطهری در خصوص اشتغال زنان

شهید مطهری معتقدند فراهم آوردن امکانات لازم و ایجاد زمینه‌ای مطلوب برای این‌گونه سازندگی‌ها مستلزم به وجود آوردن فضایی سالم و عاری از هرگونه مشکلات جدی رفتاری است که در آن انسان‌ها بتوانند با فکری راحت و خلاقیت درخور توجه، سازنده زندگی حال و آینده خود باشند. با توجه به اینکه یکی از دورکن اصلی خانواده زنان می‌باشند و نیمی از منابع انسانی جامعه را تشکیل می‌دهند. به‌طور کلی در همه ادوار تاریخی مشارکت‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی داشته‌اند. در صدر اسلام نیز وقتی حکومت اسلامی به مرحله اجرا درآمد، زنان در حوادث اجتماعی و سیاسی نقش‌آفرینی کرده‌اند (شرکت در بیعت‌ها، مهاجرت و جنگ‌ها) حتی در اسلام است که نخستین بار، زن دارای استقلال اقتصادی می‌گردد. کار کردن زن در بیرون خانه، بی‌گمان تأثیرات مثبتی بر شخصیت او دارد. زیرا می‌تواند او را به خودکفایی اقتصادی برساند که در برابر شرایط سختی که او را به کارهای ناخواسته یا حتی انحراف وادار می‌سازد، از او حمایت کند و از سوی دیگر، این خودکفایی می‌تواند به او استقلالی بدهد که او را از تسلیم شدن در برابر فشارهایی که ممکن است دیگران بخواهند بر او وارد کنند، حفظ کند، چراکه هیچ کس، حق تصرف و تملک دارایی‌های او را ندارد (همان). ارتباط ملاحظات تجربی و نظری با شاخص‌ها و زیرشاخص‌های اقتصادی و معیشتی زنان

جدول ۱- سطح اشتغال زنان در جامعه

زیرشاخص	مبانی نظری
اهلیت اقتصادی	اسلام با کار کردن زنان نه تنها موافق است، بلکه تا آنجایی که با شغل اساسی او که مهم‌ترین شغل اوست، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده، مزاحم نباشد شاید لازم هم می‌داند.
میزان تحصیلات و فرصت‌های شغلی زنان	زنان دارای حق کار، حق انتخاب شغل و آزادی فعالیت اقتصادی می‌باشند.
سطح اشتغال زنان در بخش‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات)	زنان آزادی انتخاب کردن، انتخاب شدن، آزادی آموزش، کار و مبادرت به هر نوع فعالیت اقتصادی را دارند. حق رفتن به دانشگاه‌ها و ادارات را دارند.
سطح اشتغال زنان (دولتی، خصوصی و تعاونی)	در زمینه پزشکی، رعایت حدود الهی ضروری است و برای این منظور، تخصص زنان اهمیت زیادی دارد ... در بخش‌هایی که اولویت بیشتری دارند، نسبت به تربیت پزشکان زن باید سرمایه‌گذاری‌های لازم انجام شود.
سازمان‌های اقتصادی غیردولتی زنان (NGO)	همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قراردارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

جدول ۲- نقش زنان در مدیریت و توسعه اقتصادی

زیرشاخص	مبانی نظری
نقش زنان در ایجادشغل آزاد (تولید تجارت و خدمات)	در نظام اسلامی زن حق تحصیل، کار و حق مالکیت، حق رأی دادن و گرفتن را دارند. زنان در جامعه اسلامی آزادند و حق رفتن به دانشگاه‌ها و ادارات را دارند. حق انتخاب آزادانه شغل را به اختیار خودشان دارند.
نقش مدیریتی زنان در ارگان‌های دولتی	زنان دارای حق مالکیت، حق مدیریت اقتصادی و حضور در زمینه‌های مختلف کشاورزی، صنعتی، تکنولوژیک و اطلاعاتی می‌باشند.
نقش زنان در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی	یک کشور نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد اما این کار باید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات نداشته باشد.

جدول ۳- وضعیت رفاه و تأمین اجتماعی زنان

زیرشاخص	مبانی نظری
بار تکفل اقتصادی	مسئول و عهده‌دار تأمین بودجه و توان اقتصادی خانواده مرد می‌باشد. زن الزامی در تأمین مالی و اقتصادی خانواده ندارد و درآمدهای حاصل از فعالیت‌های اقتصادی‌اش تنها در ملک وی می‌باشد
پوشش بیمه‌ای زنان	برخورداری زنان از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه، پس توجه به وضع قوانین حمایتی برای تأمین آینده زنان ضروری است.

جدول ۴- اقتصاد خانواده

زیرشاخص	مبانی نظری
استقلال اقتصادی زن	زنان دارای حق مالکیت، مدیریت اقتصادی و حضور در زمینه‌های مختلف کشاورزی، صنعتی، تکنولوژیک و اطلاعاتی می‌باشند. استقلال اقتصادی زن بدان معنی است که در انتخاب فعالیت‌های اقتصادی و بهره‌برداری از دستاوردهای مادی این فعالیت‌ها و مالکیت آنها مستقل، آزاد و مختار است.
تأثیر استقلال مالی زن در رشد و تربیت فرزندان	اسلام با کار کردن زنان نه تنها موافق است، بلکه تا آنجایی که با شغل اساسی او که مهم‌ترین شغل اوست، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده، مزاحم نباشد شاید لازم هم می‌داند.

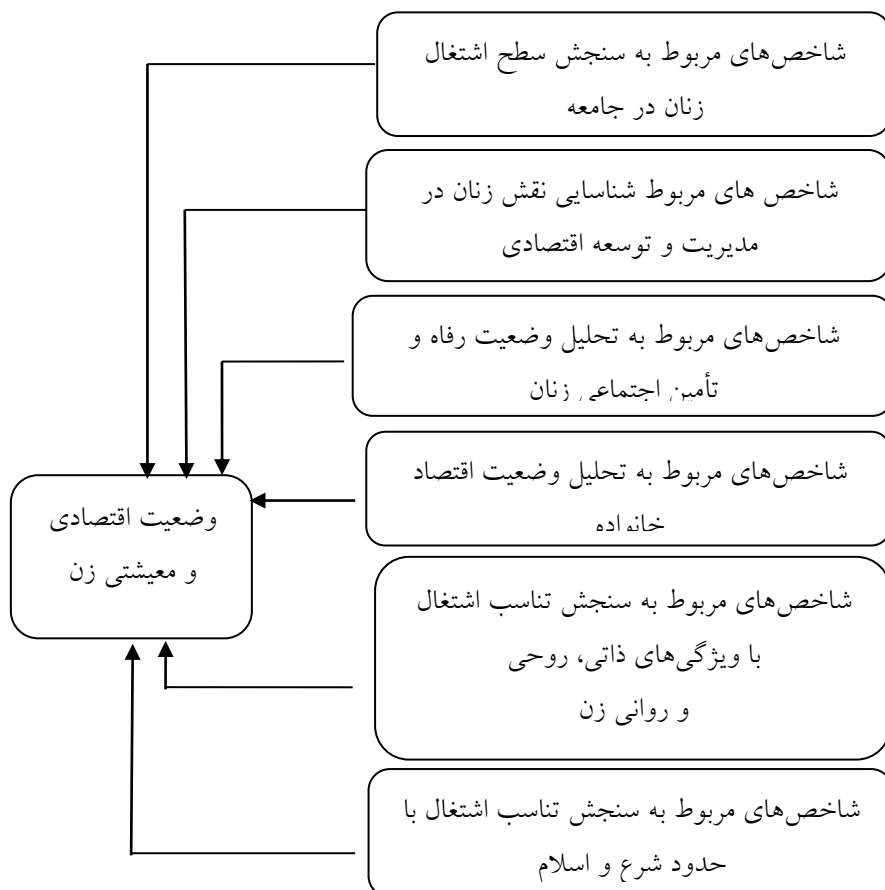
جدول ۵- تناسب اشتغال با ویژگی‌های ذاتی، روحی و روانی زن

زیرشاخص	مبانی نظری
تفاوت جنسیتی در کار	زنان و مردان هرکدام با شرایط جسمانی و صفات روحی خود شایستگی انجام کاری را دارند و خواهان شغلی با شرایط متناسب خویش می‌باشند که به تنهایی حق کار و تملک دارند.
ویژگی‌های ذاتی و روانی زن	زنان و مردان هرکدام با شرایط جسمانی و صفات روحی خود شایستگی انجام کاری را دارند و خواهان شغلی با شرایط متناسب خویش هستند که به تنهایی حق کار و تملک دارند.

جدول ۶- تناسب اشتغال با حدود شرعی اسلام

زیرشاخص	مبانی نظری
رعایت حدود شرعی در کار	محیط کار و شرایط کاری زنان باید از تمام ناروایی‌ها و آلودگی‌های زمان قبل از انقلاب پاک شود و به وضع کاری زنان هرچه بهتر رسیدگی شده و موجبات رفاه آنان با اشتغال در کارهای مناسب فراهم آید.

مدل مفهومی - تحلیلی پژوهش

یافته‌های پژوهش

وضعیت مشارکت زنان در اقتصاد ایران: روند و ابعاد آن

در پی تحولات اجتماعی و اقتصادی در کشورهای مختلف در سال‌های اخیر، اوضاع اشتغال به شدت متحول شد و نیاز به نیروی کار افزایش یافت. تنوع کارها و نیاز به نیروی کار متناسب با آنها و افزایش مشاغل خدماتی و اداری، برنامه‌ریزان را بر آن داشت تا هرچه بیشتر، از وجود زنان در بازارکار استفاده کنند. مشارکت زنان ایرانی در بازار کار، صد سال بعد از حضورهمتایانشان در جوامع صنعتی بوده است و این مشارکت، در طول سه دهه اخیر، با نوسان‌های شدیدی روبه‌رو شده‌است. شواهد آماری نشان می‌دهد که حدود ۵۰ درصد سرمایه انسانی کشور زنان هستند و به‌کارگیری و استفاده از این سرمایه، کشور را در دستیابی به اهداف توسعه سرعت می‌بخشد.

نتایج سرشماری عمومی نفوس مرکز آمار ایران در فاصله سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۳۵ نشان می‌دهد در یک دوره ۶۰ ساله، جمعیت زنان از ۹/۳۰۹ هزار نفر به ۳۴/۶۲۹ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ و در سرشماری ۱۳۹۵ به ۳۹/۴۲۷ هزار نفر رسیده و رشدی برابر با ۴/۳ درصدی

را تجربه کرده است. شواهد جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد میزان مشارکت اقتصادی زنان از ۱۲/۹۳ درصد در سرشماری ۱۳۵۵ به ۱۶ درصد در سرشماری ۱۳۹۵ افزایش یافته که مبین تغییر و تکامل مشارکت زنان در اقتصاد اسلامی، تغییر هویت فردی و اجتماعی آنان است. تعداد دانش‌آموختگان در دوره‌های آموزش عالی کشور در فاصله سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵ افزایش یافته است. به طوری که از ۴۳۳۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ به ۹۶۳۸ هزار نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. تعداد زنان دانش‌آموخته نیز از ۱۸۰۹ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ به ۴۶۳۲ هزار نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.

شواهد آماری نشان می‌دهد تعداد شاغلین مرد بخش کشاورزی تا سال ۱۳۹۰ روند کاهشی داشته است و بعد از آن با شیب بسیار ملایم روند افزایشی پیدا کرده است. اشتغال زنان در بخش‌های سه‌گانه افزایش یافته، به‌ویژه در بخش کشاورزی طی برنامه اول تا سوم از ۲۶/۶۵ درصد به ۳۲/۵ درصد و در سال ۱۳۹۴ به ۶۲/۲ درصد رسیده که حاکی از افزایش اشتغال زنان در بخش کشاورزی نسبت به بقیه بخش‌ها است. افزایش جمعیت زنان شاغل در بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ را می‌توان حاصل رشد بخش کشاورزی دانست. تعداد مطلق شاغلان زن در طی سرشماری‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته و از ۹۱۰ هزار نفر در سرشماری ۱۳۴۵ به ۲۷۸۱ هزار نفر در سرشماری ۱۳۸۵ و در سرشماری ۱۳۹۵ به ۴۴۲۰ هزار نفر رسیده است. نسبت شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب گروه شغلی مدیران، قانون‌گذاران و مقامات عالی‌رتبه برای زنان از ۱۲/۸ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۵/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته و این شاخص در سرشماری سال ۱۳۹۰ به حدود ۱۷ درصد رسیده است.

توزیع تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و خانواده طی ۲۰ سال اخیر (۱۳۷۵-۱۳۹۵) از رشد چشم‌گیری برخوردار بوده است. در سال ۱۳۷۵ تعداد ۵۵ سازمان مردم‌نهاد فعال و مرتبط با معاونت امور زنان و خانواده بودند در حالی که این تعداد تا پایان سال ۱۳۹۵ به ۲۶۷۰ سازمان مردم‌نهاد زنان و خانواده افزایش یافته و به عبارت دیگر تعداد سازمان‌های یاد شده طی ۲۰ سال پیش ۴۸ برابر شده است (معاونت امور زنان و خانواده، ۱۳۹۶).

باید عنایت داشت به رغم مشارکت اقتصادی پایین زنان در مقایسه با مردان در کشور، زنان ایرانی در عرصه تجارت طی دو دهه اخیر به موفقیت‌های زیادی دست یافته‌اند و با عضویت در بسیاری از اتاق‌های بازرگانی به سوی مشارکت و حضور در بازارهای مهم سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی حضور آنان در بسیاری نقش مؤثری دارند. به طوری که سهم نسبی حضور زنان از ۹/۱ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۶/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ و سپس با روند کاهشی به ۱۴/۱ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است (همان).

شواهد آماری از روند فزاینده تعداد و نسبت زنان سرپرست خانوار در دهه اخیر در کشور حکایت دارد. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران، تعداد خانوارهای با سرپرستی زن، بیش از ۲۵۶۳ هزار خانوار می‌باشد. در واقع سهم نسبی زنان از سرپرستی خانوارها در سال ۱۳۹۰، ۱۲/۱ درصد بوده است که رشد قابل ملاحظه‌ای را نسبت به سایر دوره‌های متناظر در سرشماری‌های قبلی کشور نشان می‌دهد. شواهد آماری نشان می‌دهد که سهم زنان از جامعه تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی، رو به افزایش است و درصد زنان بیمه شده از ۱۲ درصد در سال ۸۵ به ۱۹ درصد در سال ۹۵ رسیده است (سازمان تأمین اجتماعی، ۱۳۹۷).

خلاصه مدل SWOT

در پاسخ به وضعیت پارادوکسی اشتغال زنان در کشور اسلامی و نیاز به آسیب‌شناسی آن، از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک استفاده کردیم و تلاش شد بر پایه مبانی نظری به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان مشهود پرداخته شود که نتایج آن در ماتریس SWOT آمده است. این نتایج در کمیته علمی طرح، مورد تأیید اعضای قرار گرفته بود.

جدول ۷- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان

حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: سطح اشتغال زنان در جامعه	
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
افزایش نرخ مشارکت اقتصادی زنان	سطح دستمزد پایین‌تر نسبت به مردان
افزایش تعداد فارغ التحصیلان زن در دوره‌های آموزش عالی	میزان بیکاری زنان در تمامی سطوح تحصیلی بیشتر از مردان
افزایش اشتغال زنان در بخش کشاورزی	نقص نظام آماری
افزایش کارکنان فامیلی بدون مزد	
افزایش اشتغال زنان در بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی	
برخورداري از حق انتخاب شغل	
همکاری زنان با مردان در صحنه‌های اقتصادی در راستای پیاده‌سازی آرمان‌های اسلامی	
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)
رفع محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی برای اشتغال زنان	آسیب‌پذیری بیشتر زنان در مواجهه با رکود اقتصادی
بالا بردن سطح عمومی فرهنگ برای افزایش مشارکت زنان در جامعه	از بین بردن تقسیم‌بندی مشاغل مردانه و زنانه
ارتقاء سطح آموزش مهارت‌ها و تخصص زنان	
افزایش امکانات و تسهیلات لازم برای زنان شاغل	
توانمندسازی زنان و افزایش توان اقتصادی آنان	
حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: نقش زنان در مدیریت و توسعه اقتصادی	
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
افزایش میزان فعالیت زنان در بخش‌های مدیریتی نسبت به دهه‌های گذشته	نقص نظام آماری از تعداد زنان مولد در بخش‌های تولید، تجارت و خدمات
	مسئولیت‌ها و محدودیت‌های خانوادگی
	تجربه کمتر زنان نسبت به مردان در این عرصه
	ضعف بازرگانی و فروش محصولات تولیدی زنان
	نابرابری جنسیتی در عرصه مدیریتی به نفع مردان
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)
فراهم کردن زمینه‌های خودباوری در زنان و آگاه کردن آنها نسبت به قابلیت‌ها و توانایشان	کمرنگ بودن حضور زنان در پست‌های تصمیم‌گیری و مدیریت عالی
از میان برداشتن الگوی جنسیتی حاکم در کتب درسی و برنامه‌های آموزشی نسبت به نقش زن و مرد	کمبود آگاهی زنان از اقتصاد نوین و بازارهای جهانی و گسترش زمینه‌های کسب و کار
انجام پژوهش‌های علمی در باب مسائل زنان به ویژه در مباحث مدیریتی و نقش آنان در توسعه کشور	

محیط داخلی

محیط خارجی

محیط داخلی

محیط خارجی

حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: وضعیت رفاه و تأمین اجتماعی زنان	
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
افزایش زنان سرپرست خانوار طی سال‌های ۹۵-۷۵	نقص آمار دقیق از تعداد زنان سرپرست خانوار
بالا تر بودن نرخ مشارکت زنان سرپرست خانوار	نداشتن بیمه بیکاری
روند افزایشی بیمه شدگان تحت پوشش تأمین اجتماعی	کمبود نقدینگی زنان
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)
بررسی وضعیت کمی و کیفی زنان سرپرست خانوار و جایگاه آنان در جامعه	افزایش آسیب‌ها به لحاظ عدم آمادگی و پذیرش جامعه از بعد امنیت اجتماعی برای زنان
پرونگ‌تر شدن فعالیت‌های ارگان‌های کمیته امداد امام خمینی <small>علیه‌السلام</small> ، بهزیستی و وزارت کار و امور اجتماعی	
توجه مسئولان به افزایش سلامت و تأمین اجتماعی زنان	
کارآفرینی و مهارت‌آموزی زنان سرپرست خانوار	
اجرای طرح بیمه زنان و توانمندسازی آنان	
حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: اقتصاد خانواده	
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
روند افزایشی تعداد شاغلان زن طی پنج دهه اخیر	پایین بودن حقوق در مقایسه با نوع کار و ناعادلانه بودن توزیع پاداش‌ها و مزایا
بهبتر شدن وضعیت اقتصادی خانواده، عزت نفس زنان و فرزندان بیشتر و افزایش سلامت خانواده	نقص نظام آماری
قوانین ناظر بر خانواده از جمله مورد ۱۱۱۷ (منع کار زن در صورت عدم رضایت شوهر)	
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)
تسهیل اشتغال زنان در جامعه و رفع محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی در مورد اشتغال زنان	تشدید ضعف استقلال مالی زنان و دسترسی نابرابر به منابع
تقویت خانواده و جایگاه زن در آن در عرصه‌های اجتماعی	
از بین بردن طرز تلقی و نگرش نادرست جامعه نسبت به شایستگی زنان در مشاغل مختلف	
اصلاح نگرش در مورد تقسیم کار در درون خانواده و نهادینه شدن یک الگوی مناسب با شرایط زندگی امروز	
حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: تناسب اشتغال با ویژگی‌های ذاتی، روحی و روانی زن	

مجموعه داخلی

مجموعه خارجی

مجموعه داخلی

مجموعه خارجی

نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)	
افزایش شاغلان زن در گروه‌های عمده شغلی، متخصصان و صنعت‌گران و کارکنان مشاغل مربوط	محدودیت‌های آموزش در نظام آموزش عالی برای زنان مانند انحصار برخی رشته‌ها برای مردان	محیط داخلی
	عدم سرمایه‌گذاری و اختصاص اعتبار جهت آموزش و جذب زنان شایسته در مشاغل تخصصی و کلیدی	
	پایین بودن حقوق در مقایسه با نوع کار و ناعادلانه بودن توزیع پاداش‌ها و مزایا	
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)	
ممنوعیت اعمال هرگونه نابرابری و تبعیض در امر اشتغال یا ارتقای مرتبه شغلی		محیط خارجی
لغو کلیه محدودیت‌های قانونی در مورد کار زنان در رشته‌ها و عرصه‌های مختلف		
رفع نابرابری در سطح حقوق پایه و مزایای شغلی کلیه رشته‌ها بر معیارهای عینی یکسان مستقل از جنسیت کارکنان		
حوزه: اقتصادی و معیشتی زنان شاخص: تناسب اشتغال با حدود شرعی اسلام		
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)	
رعایت بیشتر شئونات اسلامی بعد از انقلاب اسلامی در محیط‌های کار	نقص نظام آماری در زمینه میزان و نحوه رعایت حدود شرعی	محیط داخلی
فرصت‌ها (O)	تهدیدات (T)	
پررنگ‌تر کردن نقش انجمن‌ها و نهادهای مذهبی در بخش‌های دولتی		محیط خارجی

تخمین وضعیت اشتغال زنان بر اساس پیش‌بینی جمعیتی

طبق پیش‌بینی و برآوردهای به عمل آمده در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰، درصد جمعیت فعال کشور با افزایش همراه بوده و به ترتیب برابر ۴۳/۴، ۴۴/۱ و ۴۵ درصد خواهد شد. تعداد جمعیت فعال طبق نسبت‌های در نظر گرفته شده در هر یک از سال‌های فوق، برابر ۲۳/۹، ۲۸/۶ و ۳۱/۲ میلیون نفر خواهد شد. با توجه به ارقام فوق، بین میزان فعالیت مردان و زنان، تفاوت چشمگیر وجود دارد، به طوری که این رقم در سال ۱۳۷۵ برابر ۶۰/۳ درصد برای مردان و ۸/۹ درصد برای زنان بوده که این مقدار برای مردان در سال ۱۴۰۰ به ۲۳/۹ میلیون نفر و برای زنان به ۷/۳ میلیون نفر خواهد رسید. براساس فرض‌های فوق، در هریک از دوره‌ها باید سالانه ۶۶۰، ۴۹۰ و ۴۶۰ هزار شغل جدید ایجاد شود. که باز هم حدود ۹ درصد از جمعیت فعال بیکار خواهند بود (کاظمی پور، ۱۳۸۵ و مطیع حق‌شناس، ۱۳۹۲).

نتیجه‌گیری و پیشنهادات سیاستی

اگر بخواهیم تحلیل استنباطی از مبانی مکتبی در حوزه اقتصاد و معیشت زنان داشته باشیم می‌بینیم دین اسلام با اینکه اصل استقلال اقتصادی را برای زنان قائل شده، یعنی زنان هم مالک کار و تولید خود بوده و هم هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر اقتصاد خانواده ندارند و حتی می‌توانند در مقابل کار و خدمتی که در خانه انجام می‌دهند از همسر تقاضای مزد و حقوق کنند که پرداخت آن هم بر مرد واجب

است، اما در شرایط واگذاری کار به زنان در اسلام، مصلحت جامعه، خانواده و شرایط و مسائل فردی را هم مدنظر داشته، که این محدودیت‌هایی را برای کار زنان بوجود می‌آورد. به این منظور نیاز به ترسیم وضع مطلوب برای مشارکت اقتصادی زنان در کشور حس شده که نتایج زیر نشان می‌دهد.

با توجه به آراء امام خمینی، انگیزه و هدف فعالیت‌های اقتصادی زنان بایستی در راستای اهداف سیاسی- فرهنگی جامعه و نظام اسلامی باشد. باید تلاش فراوان در عرصه مشارکت فعال‌تر و هرچه بهتر و بیشتر زنان بکنند. با توجه به مبانی ارزشی جامعه اسلامی زنان در جامعه اسلامی آزادند و حق رفتن به دانشگاه‌ها و ادارات را دارند. پس توجه کافی مسئولان به ارتقاء سطح آموزش مهارت‌ها و تخصص به‌ویژه برای زنان، افزایش ورود دانش‌آموختگان دوره کارشناسی به دوره‌های تحصیلات تکمیلی تا ۲۰ درصد تا پایان برنامه پنجم توسعه را می‌طلبد. با توجه به دیدگاه امام، زنان حق دخالت سیاسی در تمامی شئون نظام اسلامی، عهده‌دار شدن پست‌های مدیریتی مناسب با مقام انسانی خود را دارند. افزایش ساختارهای سرمایه‌گذاری در فرصت‌های اشتغال‌زا و افزایش باورهای عمومی نسبت به شایستگی آنان ضروری می‌نماید. با توجه به نظر اسلام، زنان هم مالک کار و تولید خود بوده و هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر اقتصاد خانواده ندارند و حتی می‌توانند در مقابل کار و خدمتی که در خانه انجام می‌دهند از همسر تقاضای مزد و حقوق کنند که پرداخت آن هم بر مرد واجب است. پس افزایش توان اقتصادی زنان و محاسبه ارزش کار خانگی زنان در راستای نیل به اهداف توسعه ۱۴۰۴ ضروری است.

به نظر شهید مطهری اشتغال زن می‌تواند او را به خودکفایی اقتصادی برساند و این خودکفایی زن را از تسلیم شدن در برابر فشارهای ممکنه حفظ کند، اما وقتی زن سرپرست خانوار بدون کار باشد، در این صورت توجه و حمایت ویژه از سوی ارگان‌های کمیته امداد امام خمینی علیه‌السلام، بهزیستی، وزارت کار و امور اجتماعی و مسئولین جامعه جهت ارتقاء سطح رفاه زندگی افراد به‌ویژه زنان سرپرست خانوار احساس می‌شود. برخوردار کردن زنان از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کار افتادگی، بی‌سرپرستی، در راه‌ماندگی، حوادث و سوانح و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه می‌باشد. با توجه به نظر اسلام و آراء امام زنان باید در انتخاب فعالیت‌های اقتصادی و بهره‌برداری از دستاوردهای مادی این فعالیت‌ها و مالکیت آنها مستقل، آزاد و مختار باشند. اشتغال زنان و مادران در خارج از خانه باید در راستای قداست و استواری خانواده و تربیت فرزند در جامعه صورت پذیرد. این مهم می‌تواند موجبات بهبود روابط اجتماعی و توسعه دیدگاه‌های آنان نسبت به حقوق خود و خانواده شود. با توجه به نظر مقام معظم رهبری زنان در جامعه باید مسئولیت‌ها و مشاغلی انجام وظیفه نمایند که با صفات و ویژگی‌های ذاتی آنان متعارض نباشد و اسلام در کنار آن کار علمی و تلاش اقتصادی و سیاسی و اجتماعی را در صورت فرصت و فراغت زن منع نمی‌کند. پس رفع سیاست‌های جنسیتی برای دستیابی زنان به فرصت‌های برابر آموزشی ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به نظر مقام معظم رهبری در واگذاری کار باید طبیعت و فطرت زن و طبیعت و فطرت مرد، مسئولیت‌ها و مشاغل اختصاصی زن، مسئولیت‌ها و مشاغل اختصاصی مرد و آنچه می‌تواند مشترک بین اینها باشد، انجام بگیرد و از روی انفعال و تقلید نباشد. پس با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی برای احراز مشاغل ایجاد شود. با توجه به نظر امام فراهم آوردن شغل برای زن، شغل صحیح هیچ مانعی ندارد اما بعضی مواقع مشکلات و عواقب کار زن به‌عنوان مانعی برای جلوگیری از رشد و تعالی او و تربیت صحیح اطفال محسوب می‌شود. بنابراین افزایش رعایت اصول و موازین شرعی در سطح جامعه و محیط‌های کار بویژه در بخش‌های دولتی و خصوصی، جهت رفاه و اشتغال زنان در کارهای مناسب را می‌طلبد. افزایش تعداد فارغ التحصیلان زن در دوره‌های آموزش عالی، افزایش اشتغال زنان در بخش‌های مختلف اقتصادی و افزایش میزان فعالیت زنان در بخش- های مدیریتی نسبت به دهه‌های گذشته حکایت از رشد قابل توجهی دارد.

با این وجود، عدم فرصت و امکانات برابر با مردان در یافتن شغل، سطح دستمزد پایین‌تر نسبت به مردان و میزان بیکاری زنان به‌ویژه در سطوح آموزش عالی، وجود برخی محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی برای اشتغال زنان، طرز تلقی و نگرش نادرست جامعه

نسبت به شایستگی زنان در مشاغل مختلف، گسترش نابرابری جنسیتی در دسترسی به منابع و و به دنبال آن افزایش آسیب‌ها به لحاظ عدم آمادگی و پذیرش جامعه از بعد امنیت اجتماعی برای زنان در عرصه فعالیت اقتصادی و نیز همسو نبودن تصمیم‌گیری و سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها، ناکافی بودن این نوع سیاست‌ها و خلاء تحقیقات جامع در این زمینه، از مهم‌ترین دغدغه‌ها و چالش‌های اساسی اشتغال زنان در کشور اسلامی ایران است.

پیشنهادات سیاستی

بنابراین انجام اصلاحات لازم برای تسهیل شرایط ورود زنان به بازار کار و از میان برداشتن موانع توسعه‌ای (موانع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) و موانع غیر توسعه‌ای (ویژگی‌های شخصیتی و فیزیولوژی زنان) ضروری بوده چرا که توسعه پایدار در کشورهای اسلامی بدون مشارکت گسترده زنان محقق نمی‌شود. بر این اساس، استراتژی‌های بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان ایران در افق ۱۴۰۴ ارائه می‌شود (جدول شماره ۸).

جدول ۸- استراتژی‌های بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی زنان ایران در افق ۱۴۰۴

شاخص	کلان استراتژی‌ها	استراتژی‌ها
سطح اشتغال زنان	افزایش حداکثر توان اقتصادی زنان در عرصه‌های مختلف در سطح ملی	- شناسایی و تقویت زیرساخت‌های اقتصادی متناسب برای حضور زنان در جامعه - افزایش نقش و مشارکت زنان در سازمان‌های دولتی و غیردولتی
نقش زنان در مدیریت و توسعه اقتصادی	بازآفرینی نقش اقتصادی و مدیریتی زن در خانواده و جامعه در راستای اهداف تعالی و پیشرفت	- شناسایی رویه‌های حمایتی از زنان جهت ارتقاء آنان در سطوح مدیریتی - بازشناسی رویه‌های حمایتی دولت از زنان با تأکید بر اصل شایسته‌سالاری
رفاه و تأمین اجتماعی زنان	شناخت رویه‌های حمایتی از زنان و ارتقای سطح پوشش بیمه آنان در حوزه رفاه و تامین اجتماعی در سطح ملی	- شناسایی عوامل موثر بر فرآیند اشتغال و کارآفرینی زنان و تقویت و حمایت آنها - افزایش امنیت اقتصادی - اجتماعی زنان
اقتصاد خانواده	بازشناسی فرصت‌های شغلی برای زنان و نقش زن در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی در راستای تقویت نهاد خانواده	- ایجاد زمینه‌های خودباوری در زنان و آگاهی بخشی آنها از قابلیت‌های فردی آنها - افزایش قابلیت‌ها و مهارت‌های زنان متناسب با نیازهای جامعه با رعایت عدالت جنسیتی
تناسب اشتغال با ویژگی‌های ذاتی، روحی و روانی زن	ارتقاء سطح توان اقتصادی و معیشتی زنان با توجه به خصوصیات ذاتی، روحی و روانی	- ارتقای کیفیت و موقعیت زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی - بازنگری سیاست‌های جنسیتی به نفع زنان در کسب موقعیت‌های اجتماعی
تناسب اشتغال با حدود شرعی اسلام	ایجاد امنیت کامل برای اشتغال زنان در محیط‌های کاری	- ایجاد تدابیر قانونی و حمایتی از زنان در محیط‌های کاری - افزایش نظارت و کنترل دولت بر محیط‌های کاری

منابع

۱. ایران‌نژاد پاریزی، مهدی و پرویز ساسان گهر، (۱۳۷۵)، سازمان و مدیریت: از تئوری تا عمل، چاپ سوم. تهران: مؤسسه بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛
۲. الوانی، مهدی و مژگان ضرغامی‌فرد، (۱۳۸۰)، نقش زنان در توسعه، تدبیر، شماره ۱۱۳؛
۳. بانکی‌پورفرد، امیرحسین، (۱۳۸۱)، آینه زن: مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری، قم، کتاب طه؛
۴. بحرینی، محمد جواد و ساجده عبدالخانی، (۱۳۹۴)، جایگاه اشتغال زنان از نظر اسلام، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، دوره ۲، شماره ۵؛
۵. برایسون، (جان.ام)، (۱۳۶۹)، فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌های دولتی و غیرانتفاعی، مترجم: عباس منوریان. جلد ۱۰. تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی؛
۶. بیلو، پاتریک و همکاران، (۱۳۷۶)، راهنمای اجرایی برنامه‌ریزی استراتژیک، مترجم: منصور شریفی کلویی. تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران؛
۷. خمینی، روح الله (۱۳۷۴)، سیمای زن در کلام امام خمینی. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛
۸. خمینی، روح الله (۱۳۶۳)، کلام امام. تهران، امیرکبیر؛
۹. خمینی، روح الله (۱۳۷۸)، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران؛
۱۰. زراء‌نژاد، منصور و امیر حسین منظر حجت، (۱۳۸۴)، نگاهی به مشارکت اقتصادی زنان در ایران
۱۱. سازمان تأمین اجتماعی (۱۳۹۷)، آمار زنان تحت پوشش بیمه سازمان تأمین اجتماعی، تهران؛
۱۲. سلیمانی، منصوره، (۱۳۹۰)، اسلام و اشتغال زنان، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، انتشارات طهورا، سال چهارم، شماره ۸؛
۱۳. سرمد، زهره و همکاران، (۱۳۷۸)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه. چاپ دوم؛
۱۴. کاظمی‌پور، شهلا، (۱۳۸۵)، تحولات اخیر و آینده وضعیت اشتغال و بیکاری در ایران با تأکید بر وضعیت اشتغال زنان، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۱؛
۱۵. کمایی، مینا، (۱۳۸۷)، تکامل کمی و کیفی مشارکت زنان در اقتصاد ایران، سرمایه، شماره ۸۱۸؛
۱۶. کریمی، زهرا، (۱۳۸۱)، سهم زنان در بازارکار ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال شانزدهم، شماره ۱۸۰-۱۷۹، صفحات ۲۱۹-۲۰۸؛
۱۷. کولایی، الهه و محمد حسین حافظیان، (۱۳۸۵)، نقش زنان در توسعه کشورهای اسلامی، پژوهش زنان، دوره ۴، شماره ۱ و ۲؛
۱۸. مرکز آمار ایران، (۹۵-۱۳۳۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران؛
۱۹. محمدی صیفار، مهدی، (۱۳۸۵)، مشارکت اجتماعی زنان از نظر حضرت امام خمینی علیه السلام، پگاه حوزه، شماره ۱۸۲؛
۲۰. مطیع حق‌شناس، نادر (۱۳۹۲)، تأثیر تحولات ساختار جمعیتی بر عرضه نیروی انسانی و وضع فعالیت اقتصادی در ایران و آینده‌نگری آن تا افق ۴۰۴، فصل‌نامه مطالعات جمعیتی، شماره ۲، صص ۸۹-۱۱۶.
۲۱. میرزایی، محمد و نادر مطیع حق‌شناس (۱۳۹۷)، عوامل مؤثر بر تمایل به تغییر شغلی دانش‌آموختگان آموزش عالی در ایران با تأکید بر ساختار سنی جمعیت، ۹۴-۱۳۸۴، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۲۴، صص ۱۰۷-۶۹.
۲۲. مصطفوی، فریده، و فاطمه جعفری، (۱۳۹۳)، زن از منظر اسلام، قم، موسسه بوستان کتاب، صص ۱۱۴-۱۱۳.
۲۳. معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، (۱۳۹۶)، معاونت بررسی‌های راهبردی، گزارش وضعیت زنان و خانواده در آینه آمار طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، تهران.
۲۴. نوروزی، لادن، (۱۳۸۳)، تفاوت‌های جنسیتی در ساختار شغلی، پژوهش زنان، دوره ۲، شماره ۱.

Recognition of the religious approach in the field of women's employment in Iran: challenges, opportunities and Policy options

Nader Motie Haghshenas*

Ph.D in Demography, Assistant Professor at Institute of Population Studies at NPSCMI

nader.haghshenas@psri.ac.ir

Abstract

Women's employment has always been discussed in various dimensions. The creation of paradox in the field of women's employment has raised questions among thinkers in the economic, social, moral, and religious spheres. The argument of this article is to see what is Islam's approach to women's employment? What are the obstacles and challenges facing the issue of women's employment in an Islamic society? This research has tried to analyze the economic and living conditions of women by documenting the systematic and exploratory study by reviewing the systematic studies conducted in this field and the theoretical considerations taken from the Islamic point of view, emphasizing its adaptation to the original religious teachings in Islamic Iran. Pay attention to the main purpose. The findings show that although Islam has given women the principle of economic independence, women are both the owners of their labor and production and have no responsibility for the family's economy, but in the context of handing over labor to women in Islam, the interests of society, the family It also takes into account individual circumstances and issues, which create limitations for women's work. Certificates of cognitive population show that women's economic participation has increased from 12.93 percent in the 1976 census to 16 percent in the 2016 census, indicating a change in the participation of women in the Islamic economy, a change in their personal and social identities. An increase in the number of female graduates, women's employment in different economic sectors and increase in women's activity in management sectors compared to previous decades indicate a significant growth. However, the lack of equal opportunities in favor to men to find jobs, lower wages than men and the unemployment rate of women, especially in higher education, the existence of some social and cultural restrictions on women's employment, attitudes and misconceptions. Compared to the competence of women in various jobs, the expansion of gender inequality in access to resources and the consequent increase in harm due to the lack of readiness and recognition of society are the main concern and challenge of women's employment in the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Islam, Women's Employment, Opportunities and Policy Options